

FŰSZÁL-ÉPOSZ, AVAGY TÜKÖR A VERSBEN

B O R I I M R E

1965–1966-ban, amikor Tenyészet és értelem címmel értekeztem Juhász Ferenc költészetéről, majd e szöveget a *Két költő* című könyvemben 1967-ben közöltem, az utolsó fejezetekben azt a kérdést próbáltam megfogalmazni, hogy merre tart a jövőben majd Juhász Ferenc költői útja. S akkor nem ideológiai preokkupációkra gondoltam, hanem „formai” alakulásának jövődőlésére, nevezetesen arra, hogy a rövid vagy pedig a hosszú formákban gondolkodik-e költőileg a következőkben. Vagy ahogyan akkor feltételeztem, a zártságot kívánja meg, és a figyelmet ilyen módon a líraiság tisztább és egyszerűbb formái fogják érdekelni. Soroltam is az erre mutató verseket a *Harc a fehér báránnyal* című kötetében vizsgálódva. Nem lehet véletlen – magyaráztam –, hogy éppen ebben a kötetében jelenik meg a *Tetszhalott éveim margójára* nyolc sora, amelyben verseskönyvek anyaga van, vagy hogy a *József Attila sírja* ellenében Ady-verse az építkező, így nem a burjánzó költőiséget mutatja. Azután jeleztem, hogy vannak ott olyan versek, amelyekben a „hosszú énekek” kimunkált eredményei tömörségük és tisztaságuk teljében mutatkoznak. Gondoltam az *Évszakokra*, amelyben a klasszikus értékű leíró vers borongós elégiát dajkál, gondoltam *A varázsló éjszakájának* autonóm képvilágára, elannyira, hogy a költői kommentár, amely annyira Juhász Ferenc sajátja, abból egészen kimarad, s kihallottam a *Tetszhalott éveim margójára* címűből a dal szívdobbanását. S fejtegettem tovább, hogy sűrítő-tömörítő törekvés ez, amely Juhász Ferenc költészetének legnagyobb eredményeiben jelen van, nemegyszer ugyan fragmentálisan mutatkozott meg, mind kozmikus látomásként, mind pedig az intim közlés vallomásos-elégikus verseiként. Mélységben, nem pedig szélességben terjeszkedni, ami a versben „verbális”, attól megszabadulni, tehát elhagyni a deklaratívság változatait is – ezt ígérik ezek a versek már pusztán megszületésükkel, lehetőségként, amely formája lehet Juhász Ferenc nagy költői talentumának, amikor is költői erényei gáncstalanul és tisztán érvényesülnek. Így arra is gondoltam, hogy a vele kapcsolatosan emlegetett

„alaktalanság” erénye is lehet, amikor tagadhatatlanul költészeti kritikus pontként is felfogható.

Az elmúlt harminc esztendő azonban azt bizonyította, hogy Juhász Ferenc a nagy formák mellett tette le a voksát. 1968-ban megszületik a *Gyermekdalok*, 1969-ben megjelenik az *Anyám*, 1971-ben *A halottak királya*, ez a – mint jellemezte – „négy soros hosszú-versszakos, a tenger partra habzóan és tajtékcspike-lángolással, dörögve kihörgő és visszaszívódó őselemként elmondott” költeménye, későbbi években pedig a *Halott feketerigó* (1985), a *Fekete Saskirály* (1988), a *Föld alatti liliom* (1991) és a frissen a *Krisztus levétele a keresztéről* (1993). Ezekre is nyilván alapján véve érvényes, kiterjeszthető, amit több mint húsz éve gondoltam róla, amikor azt bizonygattam, hogy Juhász Ferenc a magyar költészet szűzföldjeit járta ezeket a verseket írva. Képeibe flóra és fauna olyan világot építette be, amelyeknek előtte alig volt költői becse és értéke, nemkülönben hitele, asszociációi olyan viszonylatokat fedtek fel, amelyek nemcsak a meglepő hatását váltják ki, hanem a láttatás lenyűgöző funkcióját is ellátják. Amikor az „emberiség idejű képeit” megalkotta, egyúttal sajátos történelemszemléletének hitvallását is rögzítette az ösztönök és a tudás villódzásában, az egyén helyett pedig az emberiség távlati felől nézett maga körül. A „tudottnak az érzékiségét” lehelik ezek a versek, s a költő, aki racionális, intellektuális Ész-ként „tudását” buja vegetációképeiben leli és mutatja meg, a folyton, a szüntelenül működő természetet idézi, írja le.

Most nem tudok mást tenni, mint egyetlen művén, az 1987-ben írott *Fűszál-éposz* című költeményének szövegében vizsgálódva keresem az érveket az eposzírás mellett. A legkülönösebb, egyúttal a legbeláthatóbb újabb műve ez Juhász Ferencnek, amelyben az eposzíró talán a legérthetőbb módon fogalmazódik meg, lévén szó elsősorban természettudományos eposzról, amely igencsak meggyőzően dokumentálja, hogyan cserélődött ki a világismeret tényanyaga immár a magyar költészet történetében is, és az ember intim kis világa – a magánéletbeli és a történelmi helyett –, tehát az emberiség társadalomtörténete helyett a természet története került – mondjuk így: költői „gőrcső” alá. „Fű-világegyetem” – „mindenség-fűszál” hirdeti ez a verse az eposzi ihletettség „tartalmait”. Ehhez és az ilyen felfogáshoz kézenfekvően nem illenek a kis- vagy közepes terjedelmű elbeszélő költői formák, egyszerűen azért, mert nem férnének el a nagyítások következtében láthatóvá váló részletek, amelyek meg is nőnek ismét csak a nagyítások következtében. Tudom, kevés az, ami egy ilyen költői szándéknak hagyománya lehet a magyar költészetben, tehát nincs is, ami valójában hitelesíthetné Juhász Ferenc szándékait az egy József Attila *Ódájának* nevezetes szöveghelyén, illetve Weöres Sándor néhány versén kívül. Mindenesül tehát magának a költőnek kell ezt a verifikációs munkát is elvégezni, ha ezt egyáltalán munkának mondhatjuk, mert valójában a költői imaginációnak sajátos szerepét kell feltételeznünk, amelyben a néven nevezésen túl a részletezés költői folyamattá válik. Amikor most ennek az eposznak, mint olvastam egy kritikában, 5000 soros hőskölteménynek egy

versszakát, 14 sorát idézem, akkor úgy vélem, azt a szakaszt találtam meg, amely az egész költemény arkhimédészi pontját képezi, egyben pedig megmutatja, hogy főképpen miért válik a sok mikroeset megajelenséggé, tehát a pa-rány egyetlen óriássá:

*Mit tudsz kis füvecske,
nem-is-Istené,
vagy Istené, mit tudsz kis fű a föld-húsba font
növény-sárkánydenevérek boldog és bolond
óriás bőrvitorla-tollú,
óriás bőr-lebernyeg
szárnyú zöld hömpölygéséről, a hártya-uszonyt
zölden nyikorgató eres, tüskével bevont
kupák, serlegek, kelyhek
hártyahéj-dongákkal domború
özönéről bolygócskánkon, miféle viszonyt
folytatsz és cserélsz szívünkkel? Kis füvecske, mondd?
Szivem intené
test-szived Zöld Eszme!*

Gondolom, sokan Juhász Ferenc kritikusi közül nehezményezik a költői közlés ilyen részletes voltát, hiszen megszokták a sommás benyomásokat és a sommás ítéleteket. De tisztelnünk kell a költő mindent leírni, pontosan közölni (nem) szándékát, hanem költői akaratát! Megfigyelhetjük, hogy addig nagyít, amíg a lehetséges látás hatását (?), határát (?) el nem éri. S ha a látást említhetjük, akkor íme a látásról a versleírása:

*Jaj, mit látunk mi jaj-
sorsban emberek!
Látásunk a történelem világ-össze!
Látásunk a kozmikus tény habzás-tömege!
Látásunk lét-hiány, lét-anyag,
lét-mögötti látomás!
Látásunk: a minden-együtt röpiül szétfele!
Látásunk: halál! Látásunk a múlt vízjele!
Lélek-megkapaszkodás
anyag-képek, tárgyakból szavak,
látásunk a mindenség-láz égitest-teje,
téridő-előtt emlő-tej, fénnel fekete
foszlással öreg
űr-hideg gyémánt-haj!*

Majd a következő versszakban így folytatja:

Szemünk lét-kifosztó
 magány-megosztás!
 Végtelen tér-részek élő üszkét habzsolva,
 mint parázsló hamuból szén-kenyeret szolgál.
 Véges tér-részek merev, szilárd,
 lapos, éles, sík, hegyes,
 görbe, gyűrt, puha, szilánkos, tág-mélyű, lomha,
 habzó, töredezett, tömény, rücskös, goromba,
 húros, lágy, tág, leveles,
 szőrrel, tollal, pikkellyel család,
 víznemű, gáznemű, s ami héjjal bevonva,
 bőrrel, kőzet-önmagával, vas-csomagolva:
 zsákmányunk rostás
 tér, tárgy fényel-oszló!

Elmondja e gazdagsággal összefüggésben a költői leírásnak a vers terjedelmére kiható következményét is:

A fényvel érkező
 képi világból
 az információ-halmazt ahogy fölfogod:
 mint bokros villám-eresség sejt-tűz viszonyod!
 Hisz egy négyzetmilliméternyi
 nyúl-retina tér-részben
 a kolinerg-sejtek detrin-szálából horgolt
 9,4 méternyi háló-lomb ragyog!

Így idézhetnénk költői énje öndefinícióját is a 310. versszakban, s vallja magát a minden énekesének, akit nevezhetnénk szemmel és aggyal látó költőnek, hiszen nagyon sok olyan versszaka van, amelyben a két látás, mint két pólus között következik be a költői kép áramlása, ahogyan igen szemléletes módon a 206. szakaszban látjuk a levest szürcsölő kisgyerekhasonlatban. Az első három sorban a kisgyerek mártja tányérba arcát, és szürcsöli a levest, de már a gyomra „forró fényvel” lesz teli, s még tovább: „fénytést fotonok áramlanak bendőjébe, korpuszkulomok: fénybő, fényteli édenek, émelek”. Ugyanígy példaként hozhatnánk fel a 178. versszakot, amelyben a „bolond nő menzesse” hasonlat olvasható, vagy a szeretkezéskép a 287. szakaszban, amely azért is figyelmet érdemlő, mert az éppen ebben az eposzban kimunkált minden mástól különböző versnyelvét is megmutatja:

Ó, ez is voltam én:
 hold-ezüst ágak
 ezüstcsipke-bolyongása álló asszonyon,
 szoknyája emlőikig mentve, a gyémánt-faron
 ezüst-pókok kamasz ujjaim:
 csuklós, ízelt, szétterpedt
 ezüstkiüllő-harangokként aranydombokon,
 s hártyakürtöt fújta a sötét harmatfény-alom,
 s a köldökig fölrepedt
 asszonytest-alsó tűzfodrain,
 mint barlangba világító piros irgalom
 sugárkörében denevér-bársony fűrt-halom:
 rubin-sír árnyak
 az asszonykút mélyén.

Ezek után úgy is mondhatjuk, hogy „tárgy-fölbontó” költői látás a Juhász Ferencé, és ez a látás keresi az eposzban természetes formáját, a képekben pedig a szóösszetételekkel a személyes, senki mással össze nem téveszthető és senki máshoz nem hasonlítható stilisztikáját, magyar költői nyelvét.

Eposz-e a *Fűszál-éposz* valójában, tegyük itt, ezen a helyen fel a kérdést, hiszen külsőségeiben nem látszik rokonsága az elbeszélő költészet legnagyobb formájú verseivel, s nyilván szerkezete sem követi szolgálai vagy szigorúan az eposzi konvenciókat! Feleletként arra gondoltam első pillanatban, hogy azt állítom: igen, eposz a Juhász Ferenc-vers, de nem hősköltemény. Ettől az állítástól azonban nyomban el is határoltam magam, hiszen ha eddig nem volt, de most már van lét-, illetve létezésesposz, annak minden hősi jellemzőjével, mint ahogyan *hősi* a fűszál élete s a költő létezése. Az ilyen hősi lételmondásnak az első szabályait lehet kiolvasni a *Fűszál-éposz*ból, amelyeknek leírása nyilván egy külön előadás tárgya kell hogy legyen, mert Juhász Ferenc itt az eposzi törvények meghozója, alkotmányozója is. Hadd tegyem itt hozzá nyomban, hogy hősi és nagyszerű az elgondolás, az én- és a világ-, pontosabban az univerzumtörténelem egységes voltának az élménye és a leírása. Azt pedig szinte lehetetlen lenne tagadni, hogy Juhász Ferenc nem ismeri az „éposz-szavakat”, hiszen meghatározásukat beleírta költeményébe a következőképpen:

az Isten-tényt sorssal viselő
 teremtés-ihlet szavai, a megérintett
 tudás folyondár-burjánzás mindenség-szövet
 tűz-úr, ragyogás-
 bozót világ-indok!

Feldereng tehát a versben Arany János eposzkezdésének a képeleméke is.

Ha Arany János az „avart járta”, Juhász a „mocsárfüvet dagasztja”:

*Hiszen én járok ott
szikla-cammogás
ős-csikorgás lépteimmel, Isten-agyból vett
lépteimmel megdagasztva a mocsár-füvet!*

A vershez illő stilisztikai jelenségek leírására e helyen nem merek vállalkozni, képvilágának „tartalmi” feltárását sem végezhetem el. A költő egy helyütt „kémia-hír-jeleket” emleget, én hozzáteszem, hogy a kémia-hír-jeleivel együtt vannak fizika- és biológia-hír-jelek is legalább ugyanolyan arányban, mint a kémiaiak. Szókincstárában pedig előtanulmányok nélkül bepillantani merészség lenne, még ha arra is gondolunk, hogy a természettudományok költészetét mutatja fel Juhász Ferenc verse. Ugyancsak benyomásként közölhetem, hogy képvilága e versnek feltűnően diszsonáns hatású – az árnyékok és kíséző zörejek nélküli látványok költészeteként.

Fel szeretném hívni a figyelmet mindezek után Juhász Ferenc versének verselésbeli újdonságaira is. Nem pusztán arra a bravúrra, hogy 339 versszakon át (ha jól számoltam és számoztam ezeket a versszakokat) makacs következetességgel valósította meg „tükrös” versszakát szótagszámban és rímelésben egyaránt. Minden szakasz ebben a versben 14 soros, s ha van, ami a szonett szigorúságára emlékeztet a 14 sor kapcsán, akkor a maga alkotta verstörvény megtartása ilyen emlékeztető jel. A 14 sor ugyanis két szétválasztható részre válik – az első hét sornak tükörképe a második hét sor. Tehát rímel az első és a tizennegyedik, a második és a tizenharmadik, a harmadik–negyedik és a tizenegy–tizenkettedik, az ötödik és a tizedik, a hatodik és a kilencedik, valamint a hetedik és nyolcadik. Azaz: abccdc/cedccba. Szótagszámát tekintve: 6-5-13-13-9-7-13/13-7-9-13-13-5-6. A költői mesterség tudása nyilatkozik meg újra és újra ebben a versben, azonban nem pusztán formai játék ez a ritmikai és rímelésbeli s a versre jellemző megoldás, hanem a tükörképtechnikával a jelentés válik láthatóvá és hallhatóvá. Egymással ellentétes opciók vannak a versben – az alsó–felső; a felül–alul; a fölfelé–lefelé; a kint–bent; a bent–kint; a kívül–belül; a benned–kint stb. arányainak szüntelen jelenlétével. Sok-sok részletben lehetne példázni ezt a polarizált szemléletet, még inkább „világ-képet”, de megelégszem most ennek is pusztán a jelzésével.

A következő, szerintem fölöttébb jellemző szakasz idézésével pedig zárom is eszme-futtatásom:

*Áll a holdas erdő
fénytál-szigetén:
arany-ravatalon gyertya, sötétség kehely,
tompá, néma ür-terekből sziklatáj-pehely,
szívében a híg vízkristályból,*

---

vízkristály-tölcsérekből
prizmás összetett bogárszem csönd-ásványt legel,
bársony-rácsmezőkre osztott látással lehel
párát a sejt-szemekből,
többezer homály-pontot tárol
feketepetty-szitatestként a szívfal-lepel,
s az összetett kristály-kútban angyal térdepel:
csipke-szárnyú fény,
vánkosa csönd-felhő.